

ИЛК ИСЛОМ ДАВРИДА ОЛИБ БОРИЛГАН ДИПЛОМАТИК МУНОСАБАТЛАРНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ

Рахматуллаев Умид Ибрагимович

ЎзХИА, мустақил тадқиқотчиси

АННОТАЦИЯ

Мазкур мақолада илк ислом даврида олиб борилган дипломатик муносабатлар хусусида баъзи мулоҳазалар келтирилган. Ислום тинчлик дини дея таъкидланиб, “Ислום” сўзининг ўзи тинчлик маъносини билдирар экан, ушбу диннинг инсон қадрлари ҳақидаги мезон ва меъёрлари билан танишиш жуда ўринлидир. Чунки бу нарсаларни билмай туриб тинчлик моҳиятини англаб бўлмайди.

Калит сўзлар: ислом, дипломатик муносабат, Инсон нафси, Қуръони карим.

ABSTRACT

This article contains some comments about the diplomatic relations conducted in the early Islamic period. As Islam is said to be a religion of peace, and the word "Islam" itself means peace, it is very appropriate to get acquainted with the criteria and norms of this religion about human value. Because without knowing these things, the essence of peace cannot be understood.

Key words: Islam, diplomatic relations, Human soul.

КИРИШ

Инсон нафси (яъни, жони) умумий кўринишда мукаррам ва азиздир. Бу иш – мутлақ, унда ирқ, жинс ёки дин сабабли истисно йўқ. Бу ҳақида Қуръони каримда шундай дейилган:

“Дарҳақиқат, (Биз) Одам фарзандларини (азиз ва) мукаррам қилдик ва уларни қуруқлик ва денгизга (от-улов ва кемаларга) миндириб қўйдик ҳамда уларга пок нарсалардан ризқ бердик ва уларни Ўзимиз яратган кўп жонзотлардан афзал қилиб қўйдик” (Исро сураси, 70-оят)¹.

Ушбу азизлик умумий ва шомил бўлиб, мусулмонлар ва мусулмон бўлмаганлар ҳам унинг соясида бўлади. Чунки ҳамма қуруқлик ва денгиздаги уловларга миноси, ҳамма пок нарсаларни ейди ва ҳамма Аллоҳ азза ва жалланинг Ўзи яратган кўп жонзотларидан афзалдир.

Аввало, Ислום (дини) манҳажини мусулмон бўлмаганлар масаласини қандай ҳал қилгани ва улар билан қандай муомала қилишини англаб етиш учун

¹ Мансуров А. Қуръони карим маъноларининг таржима ва тафсири. – Т.: ТИУ, 2014. – Б. 289.

Ислом назариясининг инсон нафсига умумий кўринишда қандай муносабатда эканини билиб олишимиз муҳим. Ушбу азизлик башариятнинг барчасида акс этади, ушбу муқаррамлик Ислом шариатининг барча бандларида ҳар бир инсон учун амал қилади. Бундан ташқари, ушбу шомил қараш Пайғамбаримиз (с.а.в.)нинг ҳар бир сўз ёки амалларида ўз аксини топган. Пайғамбар (с.а.в.) муқаррам башарият билан (гўзал) муомала қилганлар. Уни хорлаш, унга зулм қилиш, ҳуқуқларини поймол қилиш ва шаънини тушириш мумкин эмас. Бу Қуръони карим оятларида, шунингдек, Пайғамбар (с.а.в.) ҳаётларида очиқ-ойдин намоёндыр.

“Аллоҳ тақиклаган жонни ноҳақ қатл қилмангиз!” (Анъом сураси, 151-оят)².

Бу ердаги буйруқ – умумий, у мусулмонларни ҳам, улардан бошқаларни ҳам қамраб олади. Адолат қилиш ҳам шариатга кўра мутлақ, у бўлинмайди. Яъни, фақат мусулмонлар, яқин қариндошлар ёки бошқаларга адолат қилиб, ўзгаларга адолатсизлик қилиш жоиз эмас.

Шариат зулмнинг барча кўринишини инкор этади. Бу ишдан қайтариш ҳақида оят ва ҳадислар жуда кўп. Зулм Қиёматга қадар рад қилинган, балки, Аллоҳ таоло Қиёмат кунидаги ҳисоб-китоб ҳақида шундай деган:

“Биз қиёмат куни учун адолатли тарозилар қўюрмиз, бас, бирор жонга заррача зулм қилинмас. Агар хантал (ўсимлиги) уруғидек (яхши ёки ёмон амали) бўлса ҳам, ўшани келтирурмиз! Биз ўзимиз етарли ҳисоб-китоб қилувчидирмиз” (Анбиё сураси, 47-оят)³.

Бу ердаги ҳолат ҳам умумий. Қиёмат куни ҳеч бир жонга асло зулм қилинмайди. Ушбу жон Аллоҳга иймон келтирганми, куфр куфр келтирганми, мусулмонми, насронийми, яҳудийми ёки бошқа эътиқоддагилар бўлса ҳам, барибир. Мана шу – ҳар бир инсонга Исломнинг ҳақиқий қараши ва у қадрлаш, эҳтиром ва ҳурмат қарашидир.

Расулulloҳ (с.а.в.)нинг олдиларидан бир яҳудийнинг жанозаси олиб ўтилгандаги ҳолатнинг ўзи ўзга дин вакиллари эъзозлаш учун етарли далил саналади.

Қайс ибн Саъд ва Саҳл ибн Ҳунайф розийаллоҳу анҳумодан ривоят қилинади. У иккиси Қодисияда эди. Олдиларидан бир жаноза олиб ўтилди ва иккиси дарҳол ўринларидан туришди. Иккисига: “Албатта, у (шу) ерлик⁴”, дейилди. Шунда икковлари айтишди: “Албатта, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг олдиларидан бир жаноза олиб ўтилди ва у зот ўринларидан

² Мансуров А. Қуръони карим маъноларининг таржима ва тафсири. – Т.: ТИУ, 2014. – Б. 149.

³ Мансуров А. Қуръони карим маъноларининг таржима ва тафсири. – Т.: ТИУ, 2014. – Б. 326.

⁴ Мажусий.

турдилар. Шунда: “У яхудий(-ку!)” дейилди. У зот: “**У жсон** (инсон) **эмасми?**” дедилар” (Имом Муслим ривояти).

Исломнинг башариятга, тирик жонга бўлган қараши – мана шу!⁵

Пайғамбар (с.а.в.) мушриклар ва бошқалар билан сулҳларию урушларида ҳам бағрикенглик принципини татбиқ этдилар. Сулҳлардаги бағрикенгликка Худайбия сулҳини мисол келтириш мумкин. Ушбу сулҳ мушриклар билан мусулмонлар ўртасида тузилган бўлиб, мусулмонларни ҳаж қилишдан ман этганлар. Худайбия сулҳининг аксар бандлари мушриклар фойдасига эди⁶.

Тарихчи Тавфиқ Тавил айтади: “Людовик XIV даврида протестантларга қарши жуда катта қатлиом уюштирилган ва жуда кўпчилик ўлимга маҳкум этилган. Қатл этилишдан нажот топганларга подшоҳ протестантликдан католикликка ўтишни ёки Франциядан бош олиб кетиш ихтиёрини берган. Ўша пайтда протестантларнинг беш юз минг нафари, Голландия, Англия, Пруссия ва Амрикага кўчиб кетган эди”⁷.

Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг динда у зотга муҳолиф бўлувчилар билан бўлган алоқалари ва у зот билан бир жамиятда яшайдиган шундай кишилар билан бўлган муносабатлари шунчаки тинчлик ёки тинчлик келишуви эмас, балки том маънода яхшилик ва раҳмат алоқаси эди. Биз ҳам агар Расулуллоҳ (с.а.в.) ўз атрофларида яшайдиган мусулмон бўлмаганларга ўз аҳллари каби муомала қилганлар десак, ҳақиқатдан йироқ бўлмайди. Анас ибн Молик (р.а.) Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг ўзга дин вакиллари билан муносабатларини шундай ривоят қилган:

“Расулуллоҳ (с.а.в.)га хизмат қиладиган бир яхудий хизматкор бор эди. У касал бўлиб қолди. Шунда Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам уни кўргани келдилар, бош тарафида ўтирдилар ва унга: “**Мусулмон бўл**”, дедилар. Гулом эса, олдида турган отасига қаради. Отаси: “Абул Қосим (соллаллоҳу алайҳи васаллам)га итоат қил”, деди. Яхудий хизматкор мусулмон бўлди. Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам чиқаётиб шундай дедилар: “**Уни дўзахдан қутқарган Аллоҳга ҳамд бўлсин!**” (Имом Бухорий, Термизий, Ҳоким ва Насоий ривоятлари).

Юқоридаги ҳадисга эътибор бериш лозим, Расулуллоҳ (с.а.в.) хизматкорлари ичида яхудий гулом ҳам бор эди. Шу билан бирга унинг Мадинаи мунавварадаги шахсий ҳаётида ҳам бошқа дин соҳибларига яратилган

⁵ Доктор Роғиб ас-Сиржоний. Ар-Роҳма фи ҳаяти-р-Росул соллаллоҳу алайҳи васаллам. – Риёз: Ал-марказ ал-балмий ли-т-таъриф би-р-Росул соллаллоҳу алайҳи васаллам ва нусротихи, 2009. – Б. 223–224.

⁶ Қаранг: Муҳаммад Абу Заҳра. Ал-Алакот ад-давийя фи-л-Ислом. – Қоҳира: Дор ал-фикр ал-арабий, 1995. – Б. 27.

⁷ Тавфиқ Тавил. Қисса ал-изтиход ад-дийний фи-л-масихийя ва-л-ислам (Масихийлик ва ислом динидаги таъкиб қиссаси). – Искандария: Дор ал-фикр ал-арабий, 1947. – Б. 97–99.

шароитни яратиб, уларни ўз динларидан қайтармаган эдилар. Кейин у ғулом касал бўлиб қолганда Расулуллоҳ (с.а.в.) уни кўргани уйига бордилар. Ваҳоланки, Расулуллоҳ (с.а.в.) Мадинаи мунавварада энг юқори даражадаги ҳукмрон, яҳудий ғулом эса оддий хизматкор ва ўзга дин вакили эди.

Асмо бинти Абу Бакр (р.а.) ҳикоя қилиб айтади:

“Онам Қурайш иттифоқилигида мушрик ҳолида менинг олдимга келди. Улар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан аҳд тузишган ва муддатлари онамнинг отаси билан муддатлари билан бирга эди”. Шунда Асмо бинти Абу Бакр розияллоҳу анҳо Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан фатво сўраб: “Эй Аллоҳнинг Расули! Онам менга рағбат қилган ҳолда ҳузуримга келибди, унга яхшилик қилайми?”-деди. У зот: **“Ҳа, унга силаи раҳм қил”**, дедилар (Имом Бухорий, Муслим, Абу Довуд ва Аҳмад ривоятлари).

Расулуллоҳ (с.а.в.) Асмо бинти Абу Бакр розияллоҳу анҳонинг мушрика онасига яхшилик қилишга буюрганлар. Шу билан бирга, Қурайш ўша вақтда мусулмонларга қарши жанг қилаётган эди. Лекин мушрика аёлнинг Мадинага киришига ва Асмо (р.а.)нинг ҳам ва Зубайр ибн Аввом (р.а.)нинг ҳам уйига киришига қаршилиқ қилмадилар. Зубайр ибн Аввом (р.а.) ўша пайтда давлатнинг энг обрўли кишиларидан эди. Унинг ҳузурда мушриклар билиши зарур бўлмаган кўп сирлар бор эди. Шундай бўлса-да, Расулуллоҳ (с.а.в.) мушрика онанинг мусулмон қизини кўргани келишини маҳрум қилмадилар ва муслима қизнинг мушрика онасига яхшилик қилишидан ҳам қайтармадилар.

Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг бошқа бир раҳматларини Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.) шундай ривоят қилади: Унда зикр қилинишича, масжид эшиги олдида Умар ибн Хаттоб (р.а.) тоза ипакдан бўлган кийимни кўриб қолади, шунда: “Эй Аллоҳнинг Расули! Мана буни сотиб олиб, Жума куни ва олдингизга келадиган ташрифчилар учун кийсангиз”, дедилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам: **“Ушбу (кийим)ни Қиёматда ҳеч қандай насибаси йўқ (одам) кияди”**, дедилар. Сўнг Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга ундан бир неча кийимлар олиб келинди, улар орасидан бир кийимни Умарга тортиқ қилдилар. Умар: “Эй Аллоҳнинг Расули! Менга уни кийдирдингиз ва сизга Уториднинг кийими ҳақида айтган эдингиз”, деди. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам: **“Албатта, мен уни ўзинг кийишинг учун бермадим”**, дедилар. Сўнг Умар ибн Хаттоб бу кийимни Маккадаги мушрик инисига кийдирди (Имом Бухорий, Муслим, Абу Довуд, Насоий, Ибн Можа, Аҳмад ва Ибн Молик ривоятлари).

Умар (р.а.) ушбу кийимни мушриклардан бўлган инисига ҳадя қилди, Расулуллоҳ (с.а.в.) эса эътироз билдирмадилар ва у зотнинг иқрорлари, суннат

эқани, яъни тақририй суннат⁸ ҳисобланиши маълум ва машҳур. Имом Нававий роҳимаҳуллоҳ ушбу ҳодисага изоҳ сифатида қуйидаги сўзларини айтганлар: “Бунда кофир бўлган қариндошларга силаи раҳм, эзгулик қилиш ва уларга ҳадя бериш жоизлигига далил бор”⁹, деганлар.

Рабийъа ибн Дийлий – жоҳилиятдаги киши бўлиб, кейин мусулмон бўлган – ривоят қилиб айтади:

“Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васалламни Зулмажоз бозорида: **“Эй одамлар! “Лаа илааҳа иллalloҳ”, денглар, нажот топасизлар”**, деяётганларини ўз кўзим билан кўрдим. У зот у (бозор)нинг оралик (йўл)ларига кирар, одамлар у зот томон жуда тирбанд (яъни, у зот тикилинчда) эди. Ҳеч ким ҳеч нарса деганини кўрмадим. У зот тўхтамай шундай дер эдилар: **“Эй одамлар! “Лаа илааҳа иллalloҳ”, денглар, нажот топасизлар”**. Фақат орқаларида гилай, икки кокили бор бадбашара одам: “У собий (юлдузларга ибодат қилувчи) ва ёлғончидир”. Мен: “Бу ким?” десам, “Муҳаммад ибн Абдуллоҳ пайғамбарликни зикр қилмоқда”, дейишди. (Яна): “Уни ёлғончига чиқараётган (одам) эса ким?” де (б сўра)дим. “Амакиси Абу Лаҳаб”, дейишди” (Имом Аҳмад, Ҳоким ва Табароний ривояти).

Пайғамбар (с.а.в.) ҳатто Абу Лаҳабнинг очиқ-ойдин тентаклигида ҳам муомаладаги ўз одобларидан четга чиқмадилар. У зот алайҳиссалом одамларни бахт-саодат ва нажотга чақириб йўлида қолдилар. Балки, Набий (с.а.в.) агар улар Аллоҳга иймон келтириб, У Зотга ҳеч нарсани шерик қилмасалар, Охират неъматларидан олдин дунё мулкининг башоратини берганлар.

Ибн Аббос розийаллоҳу анҳумодан ривоят қилинади:

“Абу Толиб касал бўлди ва Қурайш (қабиласидагилар) ҳам, Набий (с.а.в.) ҳам келишди. Абу Толиб олдида бир кишининг ўтирадиган ўрни бор эди. Шунда Абу Жаҳл у зотни ман қилди ва Абу Толибга у зотдан шикоят қилди ва: “Эй инимнинг ўғли, қавмингдан нима хоҳлайсан?” деди. У зот ((с.а.в.)): **“Албатта, мен у (мушрик)лардан араблар унга эътиқод қиладиган ва уларга ажамлар жизя тўлайдиган биргина калимани хоҳлайман”**, дедилар. У: “Биргина калимами?” деди. **“Биргина калимани”**, дедилар. (Сўнг) айтдилар: **“Эй амаки, “Лаа илааҳа иллalloҳ”, денглар”**. Улар: “Ягона илоҳ! Бизлар бу ҳақда (тавҳид ҳақида) сўнгги динда эшитмаганмиз. Бу фақат бир уйдирмадир”, дедилар. Шунда улар ҳақида Қуръон (нинг ушбу оятлари) нозил бўлди:

⁸ “Суннатдаги тақрир Набий соллalloҳу алайҳи васалламнинг саҳобаи киромлар томонидан содир этилган баъзи нарсаларни маъқуллашларидан иборат”. Шайх Муҳаммад Содик Муҳаммад Юсуф. Мусталаҳул ҳадис. – Т.: Shaqf нашриёт-матбаа акциядорлик компанияси, 2011. – Б. 21.

⁹ Имом Нававий. Ал-Минҳож шарҳ саҳиҳи Муслим ибн Ҳажжож. 14/39.

“Сод. Зикр манбаи бўлмиш Қуръонга қасамёд этаман!
Ҳа, кофир бўлган кимсалар (ҳақиқатни қабул қилишдан) ғурурда ва муҳолифликда (доимий)дирлар...

Бизлар бу ҳақда (тавҳид ҳақида) сўнги динда эшитмаганмиз. Бу фақат бир уйдирмадир”¹⁰ (Имом Термизий, Аҳмад ва Ҳоким ривояти).

Расулуллоҳ (с.а.в.) Мадинага ҳижрат қилганларида у ердаги мушриклар ва яҳудийлар билан юқоридаги йўлни тутдилар, гарчи улар тарафидан қаршилик ва юз ўгириш бўлишига қарамасдан, уларга дўстлик ва лутф билан муомала қилдилар. Расулуллоҳ (с.а.в.) уларга ўзларига етказган жафоларига қарамасдан яхшиликнинг барчасини хоҳлар эдилар. Расулуллоҳ (с.а.в.) билан яҳудийларнинг муомаласи ва муносабати у зотнинг Мадинага келишларини тасодиф деб ҳисобламасалар-да ўта кўпол эди. Барча далиллар ва гувоҳлар яҳудийлар Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг Маккада пайғамбар бўлиб, кейин Мадинага ҳижрат қилишларини жуда яхши билар эдилар. Буни Исроил Волфсон ўзининг яҳудийлар ҳақидаги тадқиқотида ҳам таъкидлайди. Бу яҳудий олими Мисрда докторлик даражасига эришган ва унинг илмий иши, яҳудийларнинг араб ўлкаларидаги тарихига бағишланади. Бу олим кўп фикрларда бизларга қарши чиқса-да, лекин унинг ушбу чиқарган ҳукми ва айтган сўзлари тўғридир. Волфсон айтади: “Биз аниқ айтаемизки, яҳудийлар Ислом ҳаракатидан беҳабар эмасдилар, чунки ислом ҳаракати яҳудийларнинг сиёсий, тижорий ва ижтимоий манфаатлари билан муттасил боғланган эди. Хусусан, ислом даъватининг Макка даври охириги йилларидан Мадина тарафга йўналишини ва Ҳазраж қабиласининг улуғлари Расулуллоҳ (с.а.в.) билан алоқа боғлашга истак билдирганларини мулоҳаза қиладиган бўлсак, мусулмонлар ва яҳудийлар ўртасида адоват йўқлигини биламиз. Бани Назир ва Бани Қурайза қабилалари қаршисида яҳудийлар қабиласи уларнинг ҳаракатини текшириб кузатиб борар эди. Биламизки, ислом Ясрибда махфий ҳолда тарқалмаган. Мусъаб ибн Умайр (р.а.) инсонларни Аллоҳ ва Расулига ҳар бир қабил ва уруғларнинг кўз олдида даъват қилган эди. Яна биламизки, яҳудий савдогарлари ҳаж мавсумида ҳам иштирок этиб, савдо-сотик қилар эди. Яҳудийларнинг ушбу ишлардан узоқ

¹⁰ Ушбу оятлар Сод сурасининг 1–7-оятлари бўлиб, улар қуйидагилар:

“Сод. Зикр манбаи бўлмиш Қуръонга қасамёд этаман!
Ҳа, кофир бўлган кимсалар (ҳақиқатни қабул қилишдан) ғурурда ва муҳолифликда (доимий)дирлар.
Биз улардан илгари қанча авлодни (куфрлари сабабли) ҳалок қилганимизда улар ёрдам сўраб нидо (илтижо) қилганлар, (аммо у вақт азобдан) қочиб қутулиш вақти эмас эди.
(Макка мушриклари) уларга ўзларидан (башар авлодидан) огоҳлантирувчи (пайғамбар) келганидан ажабландилар ва кофирлар айтдилар: «Бу (бир) ёлғончи сеҳргардир. (Шунча) илоҳларни битта илоҳ қилиб олибдими?!
Ҳақиқатан, бу жуда қизиқ нарса!» Улардан катталари (бир-бирларига) дедилар: «Юрингиз, ўз илоҳларингизга (сиғинишда) сабрли бўлингиз! Албатта, бу ирода этиладиган (бўлиб турадиган) нарсадир. Бизлар бу ҳақда (тавҳид ҳақида) сўнги динда эшитмаганмиз. Бу фақат бир уйдирмадир””.

бўлиши, беҳабар бўлиши ҳақиқатдан йироқдир”¹¹. Волфсоннинг фикрларига қўшимча қилиб айтиш мумкинки, Қуръоннинг маккий оятлари Бани Исроилнинг уламолари, олимлари Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг ростгўй эканликларини тасдиқлайди.

Аллоҳ таоло маккий сура саналмиш Шуаро сурасининг 197-оятда шундай марҳамат деган:

“Ахир,

(Қуръон ҳақида) Исроил авлоди уламоларининг билишлари улар учун дал ил эмасми?!”

Ушбу оят Маккадаги мушриклар учун бўлиб, унинг маъноси шуки, мушриклар яҳудийлардан Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг сифатлари ҳақида сўраганлар ва яҳудийлар у зотнинг сифатларни ўз китобларида топганлар. Шубҳасиз, яҳудийлар уни кутилаётган пайғамбар Муҳаммад (с.а.в.) эканликларини яхши билган эдилар. Ибн Исҳоқ ҳам уни қўллаб-қувватлайдиган сўзни айтган¹². У Қурайшнинг Назр ибн Ҳорис ва Уқба ибн Абу Муайтни Ясрибга яҳудий роҳибларидан улар ичидан пайғамбар қилиб юборилган киши ҳақида сўраш учун жўнатганини ҳикоя қилган. Яҳудий роҳиблари Тавротда келган ва фақатгина пайғамбар билиши мумкин бўлган бир неча масалаларни сўрашларини айтади. Ва албатта, икки қурайшлик киши ўша саволларни Расулуллоҳ (с.а.в.)га олиб боради ва улар ҳақида Таврот китобида келган жавобларнинг айнан ўзини айтадилар. Ушбу ҳодиса Каҳф сурасининг нозил бўлишига сабаб бўлган. Бу эса барча учун Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг ростгўй, содиқ эканликларини кўрсатиб беради¹³.

“Улар саводсиз* элчига – исми ўзларидаги Таврот ва Инжилда ёзилган пайғамбарга (Муҳаммадга) эргашадилар¹⁴” (Аъроф сураси, 157-оят).

Ибн Касир ушбу оят ҳақида бир неча ривоятларни келтирган ва улар – яҳудийларнинг Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг Маккаи мукаррама давридаги ишлари ҳақида билганликларига ишора қилади. Ушбу барча далиллар яҳудийларнинг ўз

¹¹ Исроил Волфсон. The History of Jewshs in Arabia Pre-Islam and Early Islam (Яҳудийларнинг жоҳилиятда ва Ислом пайдо бўлган вақтда араб ўлкаларидаги тарихи). – Қоҳира: Матбаа ал-Иътимод, 1927. – Б. 110–112.

¹² Абу Бакр Муҳаммад ибн Исҳоқ ибн Ясор, Анас ибн Молик розияллоху анҳуни кўрган Ато ибн Абу Рабоҳ ва имом Зухрийдан ривоят қилган: “У илм денгизининг турли соҳаларида ростгўй инсон бўлиб, ўзи ривоят қилган нарса борасида жуда нодир маълумотларга эга бўлган. Ҳадислари ҳасан ва ҳасан даражасида бўлиб, кўпчилик уламолар уни саҳиҳ санаганлар. 151 ҳижрий санада вафот этганлар”. Кашшоф китоби. 2/156. Ибн Исҳоқни машхур сийранавис сифатида ҳам яхши биламиз.

¹³ Ибн Ҳишом. Сийра ан-Набавийя. 1/210-211. Ибн Касир. Тафсирул Қуръонил аъзим. 3/98.

¹⁴ Муҳаммад соллаллоху алайҳи васаллам ҳақиқатан “уммий”, яъни ўқишни, ёзишни, ҳисоб илмини билмайдиган саводсиз бўлганлар. Ҳадиси шарифда ўзлари: “Биз ёзишни, ҳисобни билмайдиган саводсиз умматмиз”, – деганлар. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламнинг саводсиз бўла туриб оятларни ўқиб, тафсир қилиб беришларининг ўзи катта мўъжиза. Зеро, агар ёзишни, ўқишни, шеър ижод қилишни билганларида, оятларни ўзи тўқияпти ёки кимдандир кўчириб олиб, бизга ўқиб беряпти, деган шубҳа туғилган бўлур эди.

китобларида келган Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг сифатларидан беҳабар эмасликларидан хабар беради. Улар ўша замонда Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг чиқишларини кутган эдилар. Бир неча вақтлар ўтиб, у зот (с.а.в.) Мадинага ҳижрат қилдилар ва ўша кунларнинг бошланишиданок, яҳудийларнинг аҳли китоб бўлгани учун имкони борича яқин бўлишга ҳаракат қилдилар. Улар ҳам юқоридаги Тавротда келтирилган маълумотлари ҳамда пайғамбарни кутаётганликлари туфайли ислом динини қабул қилишлари муқаррар эди. Демак, яҳудийларнинг ўзларида мавжуд бўлган илмий маълумотлар, албатта, у охирги замон пайғамбарининг вақти бўлганлигига ишора қилган ва уларда ушбу пайғамбар ҳақида ўз китобларида келган далиллар ва башоратлар жамланган эди. Бақара сурасининг 146-оятида ҳам уларнинг Расулуллоҳ (с.а.в.)ни ўз ўғилларини билгандек билишлари, танишлари айтилган:

“Биз китоб берган ўша (золим кимса)лар уни (Муҳаммадни) худди ўз фарзандларини танигандек танийдилар ва улардан бир гуруҳи била туриб, (китобларидаги) ҳақиқатни сир тутадилар”.

Расулуллоҳ (с.а.в.) уларга дўстлик ҳамда лутф қилиб, марҳамат билан муомала қилганлар. Уларни, ер юзидаги тарихий ҳаракатда мўминларга ёрдамчи бўлади деб ҳисоблаганлар. Шундай бўлишига қарамасдан Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг пайғамбарликни эълон қилишларидаги қилган ишлари қандай бўлган?! Яҳудийлардан жуда озчилик инсонлар Расулуллоҳ (с.а.в.)га имон келтирганлар. Кўпчилик эса инкор қилиш ва юз ўгириш йўлини тутганлар. Мусулмон бўлганларининг ҳолатларидан энг машҳурлари уларнинг руҳонийси бўлган Абдуллоҳ ибн Салом (р.а.)нинг мусулмон бўлиш воқеаси саналади.

Уларнинг барчаси раҳмат, кечиримлилик ва Расулуллоҳ (с.а.в.)дан уларга бўлган яқинлашиш, яҳудийлар тарафидан душманлик ва қатикқўллик билан қабул қилинди. Шундай бўлсада, Расулуллоҳ (с.а.в.)ни уларга нисбатан раҳмат ва бағрикенглик, кечиримлилик билан муносабатда бўлиш йўлидан қайтармади. Буларнинг биринчи аломати шуки, Расулуллоҳ (с.а.в.) улар билан яҳудийларнинг ҳуқуқларини муҳофаза қиладиган келишув, битимларни тузганлар. Ушбу келишув, битимлар уларнинг борлигини эътироф қилар, ажраб туришларини ва мусулмонлардан мустақил эканликларини тасдиқлар эди. Бир вақтнинг ўзида ушбу муомала асослари, балки келишув ҳамкорлик асослари янги ўсиб келаётган (ислом давлати сояси асосида амалга ошаётган) эди. Шундай бўлсада, яҳудийлар тарафидан ёлғонга чиқариш ва мусулмонларни йўлидан тўсиш ҳаракати давом этди ҳамда кўполлик қилишлари ҳам зиёда бўлди. Ҳаттоки макр хийлалар, алдовлар даражасига бориб етди. Лекин Расулуллоҳ (с.а.в.) уларга нисбатан имкон борича раҳм шавқат билан муомала

қилишга ҳарис бўлдилар. Исломдаги адолат ва раҳмат мутлақ иш бўлиб, бирор бир жинс, ирқ ёки дин вакили ундан алоҳида бўлмайди, шунингдек, муайян ҳис туйғулар, алоҳида вазиятлар ҳам уни бекор қилмайди. Исломда зулмни, шафқатсизликни оқлайдиган ҳеч нарса йўқ.

Аллоҳ таоло айтади:

“Албатта, Аллоҳ адолатга, эзгу ишларга ва қариндошга яхшилик қилишга буюради ҳамда бузукчилик, ёвуз ишлар ва зулмдан қайтаради. Эслатма олурсиз, деб (У) сизларга (доимо) насиҳат қилур” (Наҳл сураси, 90-оят).

Набий (с.а.в.) айтадилар:

“*Ким бир қарич ер борасида зулм қилса, етти қават ер унинг бўйнига осиб қўйилади*” (Имом Бухорий, Муслим ва Аҳмад ривоятлари).

Шунингдек, Абдуллоҳ ибн Умар (р.а.)дан ривоят қилинган ҳадисда Расулуллоҳ (с.а.в.) шундай деганлар:

Ким зулм билан бирор ҳусуматга ёрдамчи бўладиган бўлса, у (зулмдан) халос бўлмагунча Аллоҳ таолонинг газабида бўлади” (Имом Ибн Можа, Абу Довуд ривоятлари).

Мулоҳаза қиладиган бўлсак, ушбу ҳадисларнинг барчаси мусулмонларни ҳам бошқа дин вакиллари ҳам ўз ичига оладиган умумий лафзлар билан келган ва унда тушушнишда бирор бир чигалликни келтириб чиқарадиган нарса йўқ, яъни очиқ-ойдин айтилган. Шу билан Расулуллоҳ (с.а.в.) ҳар бир мусулмондан зулм қилиш оддий кўринишда бўлса ҳам мусулмон бўлмаганларга зулм қилишга руҳсат берилган, деган эътиқодни бутунлай йўқотиб ташлашни ирода қилганлар. У зот (с.а.в.) ер юзидаги барча инсонга етказишимиз, лозим бўлган ва улар Расулуллоҳ (с.а.в.) ким эканликларини билиши учун қўйидаги сўзларни айтганлар:

“*Огоҳ бўлинглар! Ким муъоҳид¹⁵га зулм қилса, ёки ундан бирон нарсани (ҳуқуқи, ёки бошқа бирор нарсалардан) камайтирса, ёки уни тоқатидан бошқа нарсаларга буюрса, ёки ундан ёмонлик билан бирон нарсани олса, албатта Қиёмат куни унинг ҳужжатлашувчиси, хусуматчиси бўламан*”, - деганлар (Имом Абу Довуд ва Байҳақий ривояти).

Бундан ортиқ адолат ёки раҳмат борми?! Расулуллоҳ (с.а.в.) шундай деганлар:

“*Гарчи кофир бўлса-да, мазлумнинг дуосидан қўрқинглар, чунки у дуонинг ортида тўсиқ йўқ*” (Имом Аҳмад ривояти).

¹⁵ Исломни қабул қилмаган ва жон бошига олинадиган ўлпон асосида келишиб, мусулмонлар ҳудудида яшовчи киши.

Имом Аҳмад роҳимаҳуллоҳдан қилинган бошқа бир ривоятда у зот (с.а.в.) айтганлар:

“Мазлумнинг дуоси гарчи фожир бўлса-да, мустажобдир. Унинг фожирлиги ўз нафсининг зараригадир” (Имом Ҳайсамий “Мажмаъ аз-завоид” китобларида Имом Аҳмад ва Баззор ривоят қилганини айтиб санадини ҳасан деганлар).

Албатта, бу мазлум ва Аллоҳ таоло ўртасида тўсиқ йўқлигини очиқ-ойдин билдирувчи сўздир. Шу ердан ростгўй мусулмон инсон Аллоҳ таоло уни доимий кўриб, кузатиб турганини ҳис қилганлиги учун ҳеч қачон зулм қилмайди. Ва бу масала ақидавий масала ҳисобланади, Аллоҳ азда ва жалла мазлумга Қиёмат куни золимнинг қаршисида мазлумнинг фойдасига ёрдамчи бўлади. Гарчи мазлум инсон кофир, золим инсон мусулмон бўлса ҳам. Расулуллоҳ (с.а.в.) Қиёмат куни золимга қарши мазлум фойдаси учун уларнинг динидан қатъи назар мазлумнинг фойдаси учун турадилар.

ХУЛОСА

Ушбу ажойиб сўзлар ва маънолар шунчаки, инсон ҳаётида ўрни бўлмаган назарий қоидалар бўлмаган, балки у Расулуллоҳ (с.а.в.)нинг тутган ишлари, муносабатларида аниқ акс этган. Ушбу маънони у зот (с.а.в.)нинг ҳар бир келишувлари, муомалалари, чиқарган ҳукмлари бизга кўрсатиб беради. Абдуллоҳ ибн Масъуд (р.а.) ривоят қилади:

“Расулуллоҳ (с.а.в.):

“Ким унда фожир ҳолида у билан бирор мусулмоннинг молини ноҳақ олиш учун қасам ичса, Аллоҳ таолога у зот газаб қилган ҳолда йўлиқади”, - дедилар. Ашъас иб Қайс айтди: “Аллоҳга қасамки менда шундай воқеа бўлган. Менинг ва яҳудийлардан бўлган бир киши ўртасида ер бор эди. У бош тортди. Буни Набий (с.а.в.)нинг олдиларига олиб бордим. Шунда Расулуллоҳ (с.а.в.) менга: *“Сенинг ҳужжатинг борми?”* дедилар. Мен: “Йўқ”, дедим. Яҳудийга: *“Қасам ич!”* дедилар. Мен: “Эй Аллоҳнинг Росули агар у қасам ичадиган бўлса, менинг молимни олиб кетади”, дедим. Шунда Аллоҳ таоло

“Аллоҳга берган аҳдлари ва қасамларини озгина баҳога алмаштирадиган кимсалар...” оятини охиригача нозил қилди (Имом Бухорий, Муслим, Абу Довуд, Термизий ва Аҳмад ривоятлари).

Оятнинг тўлиғи қуйидагича:

“Аллоҳга берган аҳдлари ва қасамларини озгина баҳога алмаштирадиган кимсалар учун охиратда ҳеч қандай насиба йўқдир. (Қиёмат куни) Аллоҳ улар билан гаплашмайди, уларга (раҳмат назари билан) боқмайди ва уларни оқламайди ҳам. Улар учун аламли азоб бордир” (Оли Имрон сураси, 77-оят).

У ҳам, албатта, жуда нодир ходисадир. Яъни бири саҳобалардан, бошқаси эса яҳудий бўлган икки киши хусуматлашиб қолди. У иккиси Расулulloҳ (с.а.в.)нинг олдиларига ҳукм чиқариб бериш учун келдилар. Ва Расулulloҳ (с.а.в.) ўз олдиларида улар ўртасида тарафкашликсиз шариатни татбиқ қилишни лозим топдилар. Шариат эса даъво қилувчи Ашъас ибн Қайс (р.а.)га бирор бир далил, ҳужжат келтиришини лозим қилади. Агар у далил келтира олмаса, даъво қилинаётган, яҳудийнинг қасам ичиши кифоя қилади. Шу сабабли иш тасдиқ топади. Бу Расулulloҳ (с.а.в.)нинг ушбу сўзларидаги мезон, меъёр ҳисобланади. У зот (с.а.в.) айтганлар: *“Даъвогарга ҳужжат (келтириши) лозим, инкор қилувчига эса қасам”* (Имом Байҳақий, Доруқутний, Термизий ривоятлари). Бу саҳобанинг далили бўлмагани учун қийин вазиятда қолади ва ишнинг барчаси яҳудийнинг қасами эвазига у тарафга ўтиб кетади. У саҳоба умидсизликни сезди ва яҳудий ўйланиб ўтирмасдан ёлғон қасам ичишини биларди. Лекин Расулulloҳ (с.а.в.) шариат бўйича бирор нарсага молик бўлмадилар ва яҳудийнинг фойдасига ишни ҳал қилдилар. Таъкидлаш лозимки, Расулulloҳ (с.а.в.)нинг мусулмон даъвогарга бўлган раҳматлари, унга қарши даъво қилинаётган яҳудийга нисбатан шафқатсизлик қилишга олиб бормади!¹⁶

¹⁶ Қаранг: Доктор Роғиб ас-Сиржоний. Ар-Роҳма фи ҳаяти-р-Росул соллаллоҳу алайҳи васаллам. – Риёз: Ал-марказ ал-ғалмий ли-т-таъриф би-р-Росул соллаллоҳу алайҳи васаллам ва нусротихи, 2009. – Б. 231–247.